

КАТАРИНА ДМИТРОВИЋ

**ОЛОВНА ИКОНА КУЛТА ПОДУНАВСКИХ КОЊАНИКА
ИЗ ЗБИРКЕ НАРОДНОГ МУЗЕЈА У ЧАЧКУ**

Катарина Дмитровић
УИ 32000 Чачак
Народни музеј

УДК: 904

У Римском царству су, поред званичне религије, поштовани и бројни синкретистички култови. Један од тих синкретистичких култова је и култ подунавских коњаника. Најгушћа концентрација споменика овог култа је у поречју средњег и доњег Дунава, тј. у тадашњим римским провинцијама Паноњији, Горњој и Доњој Мезији и Дакији, док су у осталим провинцијама ретко заступљени.¹ Датују се од II до IV века.² Поред оловних икона, мистични садржај овог култа је илустрован и на плочицама од мермера и теракоте.

1. Д. Бојовић, *Прилоз проучавању култиа йодунавских коњаника*, Старинар XXXII, Београд 1982, 79.

2. И. Поповић, *Један доњојаноиски центар за израду оловних икона йодунавских коњаника*, Зборник Народног музеја XII/1, Београд 1986, 113 и таб. 9.

Народни музеј у Чачку је током протекле године набавио једну оловну икону култа подунавских коњаника. Место налаза ове иконе је непознато.³

Икона је од олова, ливена у калупу, необрађене задње стране, док је на предњој страни дат рељефни приказ. Димензије су 78 x 74 x 2 mm. (сл.1).

Икона је правоугаоног облика са додатком забата са две угаоне акротерије.⁴ У оквиру правоугаоног поља иконе је уписан кружни медаљон у коме се налази главни рељефни приказ. Оштећена је, недостају десна акротерија, доњи леви и десни угао и мањи део уз леву бочну ивицу. Правоугаона плочица је уоквирена тордираном бордуром. У забату је приказана риба у десном профилу, а испод њене главе и репа налази се по једна звездица. У левој акротерији је још једна звездица. У десном горњем углу правоугаоног поља, а изван кружног медаљона, приказана је женска биста са густо сплетеном косом и дијадемом на глави у десном профилу.

Кружни медаљон је такође уоквирен тордираном бордуром која се, на горњој, отвореној страни, завршава двома змијским главама. У оквиру овог кружног поља дат је главни рељефни приказ подељен у три зоне.

У горњој зони, на централном месту су приказане бисте Сола и Луне између којих је постављена фигура богиње у стојећем ставу са телом *en face*, лицем окренута на лево. Богиња је леву руку ослопила о бок, а десну је подигла до висине браде. Богиња Немеза је обучена у дуг потпасан хитон. Са њене леве стране је биста Сола у десном профилу са зракастом круном (*corona radiata*) на глави. Иза Сола, нешто ниже у односу на фигуру горњег фриза, постављен је треножни сто на коме се налазе четири чаше (купе). Са десне стране богиње је биста Луне са полумесечевим српом на темцу у левом профилу. Иза Луне је приказана ојпохоа на коју се ослања лав предњим шапама, такође у левом профилу.

У средњој зони, на централном месту је постављена богиња флакирана паром коњаника. Богиња је приказана са телом *en face* у стојећем ставу и рукама придржава дугачак хитон. Коњаници су окренути ка богињи и држе високо подигнуте руке у знак поздрава. Обучени су у тунике, на глави имају фригијску капу, док су испод коњских копита приказане људске фигуре у лежећем положају, овде

3. Икона је откупљена од Милована Костића из Заблаћа код Чачка. Улазни број предмета је 143/02. Према наводима власника, икона потиче из Војводине.

4. Приликом обраде ове иконе корисним саветима ми је помогла др Славица Крупић, на чему јој се најсрдачније захваљујем.

нешто оштећене. Иза леђа оба коњаника се види крај дугачког копља, иза левог коњаника налази људска фигура у десном профилу са гаврановом маском на лицу, приказана док хода и поздравља левом руком богињу. Иза десног коњаника је представљена птица и изнад ње је петао. Обе фигуре су у левом профилу.

Доња зона рељефног приказа у оквиру кружног медаљона је оштећена са леве стране, док је оштећење са десне стране знатно мање. С лева на десно назире се стилизована глава овна, канделабар са две ножице и човек који дере животињу (овна?) обешену о дрво – сцена *criobolium*-а. Последње у низу су три каричице.

Под неким фигурама (троножни сто, људска фигура са гаврановом маском, петао, птица и канделабар) у централном медаљону је приказано тло на коме стоје, означено линијама. Једино фигура богиње Немезе из горњег, и богиње фланкиране паром коњаника из централног фриза су приказане на пиједесталу, који су, за разлику од осталих, назначени пунијом линијом.

Икона култа подунавских коњаника из Народног музеја у Чачку припада већ добро познатом типу. Према типолошкој подели И. Искре – Јаношић наша икона се убраја у тип IV (Мачванска Митровица) варијанта А⁵, тип II варијанта Б према подели Е. Оксенсласера⁶, односно типу IV Д. Тудора.⁷

Аналогије за икону култа подунавских коњаника из Музеја у Чачку представљају налази из: Стојника,⁸ Лаћарка,⁹ Мачванске Митровице,¹⁰ обала Дунава код Земуна,¹¹ Виминацијума.¹²

Истом типу, али варијанти која се разликује у појединим детаљима припадају плочице из: Љубушког,¹³ Прахова,¹⁴ Мачванске Митровице,¹⁵ Прхова,¹⁶ Јаловике.¹⁷

5. I. Iskra – Janošić, *Rimske votivne pločice od olova u Jugoslaviji*, Opuscula Archeologica VI, Zagreb 1966, 55.

6. E. Ochsenchläger, *The Lead Plaques of the Danubian Horseman type at Sirmium*, Sirmium II, Beograd 1971, 54.

7. D. Tudor, *Corpus Monumentorum Religionis Equitum Danubiorum II*, Leiden 1976, 67.

8. Љ. Зоговић, *Три оловне иконе из збирке Музеја града Београда*, Старинар XXIV–XXV, Београд 1975, 38 – 39, Т. II/3.

9. И. Поповић, *Нове оловне иконе култа дунавских коњаника из Сирмијума*, Старинар XXXIX, Београд 1988, 110–111, сл. 10.

10. I. Iskra – Janošić, op. cit., 55, T.VI/1.

11. И. Поповић, *Нове оловне иконе култа дунавских коњаника из Сирмијума и Сингидунума*, Годишњак града Београда XXXVII, Београд 1990, 57 – 58, сл. 1.

12. Љ. Зоговић, *Оловне иконе са територије Виминација*, *Vestigato Vetustatis* Александрина Цермановић – Кузмановић, Београд 2001, 170 – 171, сл. 5.

13. D. Tudor, *CMRED I*, Leiden 1969, 67.

14. И. Поповић, op. cit., ЗНМ XII/1, 121, сл. 19.

15. I. Iskra – Janošić, op. cit., 55, T.VI/2.

16. E. Ochsenchläger, op. cit., Pl. III/6.

17. С. Крунић, *Необјављене иконе подунавских коњаника из збирке Музеја града Београда*, Старинар XLV – XLVI, 1994/1995, Београд 1995, 165, сл. 2.

Иконографска решења рељефних представа приказаних на оловним плочицама култа подунавских коњаника нису, за све време његовог трајања, стекла канонизовано решење нити место на икони. Једино обавезно и иконографски непромењено решење је везано за централну представу богиње фланкиране паром коњаника, која уједно чини основни елемент овог култа. Други обавезни елемент на икони је соларни симболизам представљен на различите начине, увек приказан у горњој зони. Животиња чврсто везана за овај култ је ован, мада се уз извесну резерву ту може убројати и петао.¹⁸ У иконографији култа подунавских коњаника су видљиви утицаји митраизма, као и мотиви који су преузети из иконографије култова Кабира, Диоскура, трачког коњаника.¹⁹

Будући да о култу подунавских коњаника за сада нема писаних споменика и да је његово тумачење тиме отежано, циљ овог рада није да се бави тим питањем.²⁰

Правоугаоне иконе са главним рељефним приказом у кружном медаљону, као и њима сродне кружне плочице, рађене су нешто сумарније од плочица других типова. Сматра се да су израђиване током друге половине III века и током прве деценије IV века, тј. у периоду када наступа опадање квалитета у изради оловних икона. Ово датовање може да потврди стилски сродна икона правоугаоног облика са додатком забата и акротерија из *Sucidave*.²¹ Нађена је заједно са новцем Аурелијана и Константина Великог и вероватно је доспела на територију Дакије из панонско-подунавске области путем импорта.

С обзиром на велику концентрацију налаза ових икона у Доњој Панонији и мезијском Подунављу, претпоставља се да је управо ту био центар ширења ове синкретистичке религије, а највероватније у Сирмијуму радионица за њихову производњу.²² Али, остаје отворено питање постојања ових радионица и у Сингидунуму и Виминацијуму. Могуће је и да су их путујући мајстори израђивали за потребе

18. Љ. Зотовић, *op. cit.*, Старинар XXIV – XXV, 39.

19. И. Поповић, *Споменици култи подунавских коњаника из Народног музеја у Београду*, ЗНМ XI/1, Београд 1983, 54.

20. О тумачењу култа подунавских коњаника види: И. Поповић, *op. cit.*, ЗНМ XI/1, 64 – 66; Исра, *Радионица оловних предмета или светилицине култи дунавских коњаника у Виминацијуму*, *Viminacium VII*, Пожаревац 1992, 41 – 46; Љ. Зотовић, *op. cit.*, Старинар XXIV – XXV, 39 – 42; Исра, *The Cult of the Lunar Goddess or the Cult of the Danubian Horseman*, Старинар XI.IX, Београд 1998, 63 – 75; Исра, *op. cit.*, *Vestigatio Vetus*, 176 – 177; D. Tudor, *op. cit.*, II, 207 – 231; С. Крушић, *op. cit.*, 168 – 171.

21. И. Поповић, *op. cit.*, Старинар XXXIX, 115.

22. Исра, *op. cit.*, ЗНМ XII/1, 121.

поштовалаца култа у великим војним и урбаним центрима.²³ Сматра се да су носиоци култа подунавских коњаника били римски војници, а да га је под њиховим утицајем прихватало локално становништво.²⁴

THE LEAD CULT ICON OF THE DANUBE BASIN RIDERS FROM THE COLLECTION OF THE NATIONAL MUSEUM IN ČAČAK

Many syncretic cults, the cult of the Danube Basin riders being among, were worshipped during the Roman Empire coupled with the official religion. The most frequent monuments of this cult were found in mid and lower Danube Basin, i.e. in the Roman provinces of that time, Pannonia, Upper and Lower Mezija and Dakija. In terms of other provinces, their share is insignificant.

In the previous year, The National Museum in Čačak bought up a damaged lead cult icon of the Danube Basin riders. According to the citations of the owner, the icon originated from Vojvodina. It was made of lead, molded, the dimensions of which are 78 x 74 x 2 mm (Fig. 1).

The icon is rectangular, with the supplementary gable with two corner acroterions. A fish flanked with two stars was presented in the gable, with an additional star in the left acroterion. Circular medallion with the major relief picture divided into three zones was inscribed in the frame of rectangle.

The goddess Nemesis is depicted in the upper zone at the central spot. The bust of Sola with a radial crown on the head is on the left side, and behind it a three-legged table with four glasses. From the right side of goddess Nemesis, the bust of Luna with crescent on the top of the head is presented, with *oinochoe* (metal vessel) on which a lion with its front paws leans.

Two riders opposing one another with a goddess between them are depicted at the central spot of the mid frieze. A human with the raven mask on the head is presented behind the left rider and a bird with a rooster above it behind the right rider.

The lower zone has been damaged on its left side. Stylized head of a ram, chandelier and a man fleecing an animal hanged in the tree, can be seen from the left to the right side.

The specimens from Stojnik, Lačark, Mačvanska Mitrovica, the banks of the Danube near Zemun, Viminacium, are the analogies to our icon. According to typology of Tudor Dynasty, it belongs to phase IV. It has its origin in the second half of the 3rd century and the first decade of the 4th century. Owing to abundant finds of these icons both in the mid and lower Danube Basin, it is assumed that the workshops were situated in Sirmium, Singidunum or Viminacium. It is also very likely that the icons were painted by skilled craftsmen for the needs of believers.

Katarina Dmitrović

23. Исра, op. cit., ГГБ XXXVII, 60.

24. Исра, op. cit., ЗНМ XI/1, 66.; С. Крунић, op. cit., 171.

ICÔNE CULTUEL EN PLOMB DES CAVALIERS DANUBIENS DANS LA COLLECTION DU MUSÉE NATIONAL DE TCHATCHAK

A l'époque de l'empire romain, on observait, parallèlement aux rites de la religion officielle, de nombreux cultes syncrétiques, dont aussi celui des cavaliers danubiens. Le plus souvent on retrouve les monuments de ce culte dans le bassin danubien moyen et inférieur, c'est-à-dire dans les provinces romaines de l'époque, Pannonie, Mésie Supérieure, Mésie Inférieure, Dacie, alors que dans les autres provinces ils sont rares.

Le Musée de Tchatchak a acquis, l'année dernière, une icône en plomb, endommagée, appartenant au culte des cavaliers danubiens. Selon l'ancien propriétaire de l'icône, celle-ci provient de Voïvodine. Elle a été obtenue au moyen d'un moule et ses dimensions sont les suivantes: 78 x 74 x 2 mm (fig. 1).

L'icône, de forme rectangulaire, est surmontée d'un fronton contenant un acrotère à chacune des extrémités. A l'intérieur du fronton est figuré un poisson, flanqué de deux petites étoiles, une autre étoile étant représentée dans l'acrotère gauche. Dans le champ rectangulaire de l'icône est inscrit un médaillon circulaire, qui renferme la représentation principale en relief. Celle-ci est divisée en trois zones.

Dans la zone supérieure, c'est la déesse Némésis qui occupe le centre. A sa gauche se trouve le buste de Sol, coiffé d'une couronne rayonnée; derrière celui-ci est dressé une table à trois pieds, sur laquelle se trouvent quatre verres. A droite de la déesse Némésis est placé le buste de Lune, portant le croissant de lune au sommet de la tête; derrière le buste de Sol on aperçoit une oenochoe, un lion s'y appuyant des deux pattes de devant.

Sur la frise du milieu, au centre, se trouvent deux cavaliers affrontés, encadrant la déesse. Derrière le cavalier, du côté gauche, se dresse une figure humaine portant sur la tête un masque de corbeau, alors que derrière celui du côté droit est représenté un oiseau, surmonté d'un coq.

Le côté gauche de la zone inférieure est endommagé. De gauche à droite, on discerne une tête de mouton stylisée, un candélabre et un homme écorchant un animal, suspendu à un arbre.

Les analogues de notre icône provenant de Stojník, Laćarak, Mačvanska Mitrovica, de la rive du Danube à proximité de Zemun, de Viminatium appartiennent au type IV, d'après la typologie de D. Tudor. On la situe dans la seconde moitié du IIIe siècle ou dans la première décennie du IVe. Étant donné une grande concentration d'icônes de ce genre dans le bassin danubien moyen et inférieur, on considère que les ateliers qui les produisaient étaient situés à Surmium, Singidunum ou à Viminatium, mais il est également possible qu'elles aient été exécutées par des peintres d'icônes ambulants, pour les besoins des croyants.

Katarina Dmitrović

Оловна икона култа подунавских коњаника